

Бухарского государственного университета
Bukhara State University

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2024, № 9, sentabr

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023 yil 29 avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori,

professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Jamilova Bashorat Sattorovna, filologiya fanlari doktori, professor

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Norboyeva Umida Toshtemirovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Klichev Oybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattullayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA * СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS****TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ**

Бушуй Т.А.	Краудсорсинговый словарь туристических терминов	4
Фалеева Е.В.	Лексические инновации и их семантические типы в современных словарях английского языка	10
Xazratova I.F.	O'zbek va ingliz tillarida "adolat" konseptining etimologik va kulturologik tadqiqi	15
Salimova D.F.	O'zbek bolalarida yangi so'z o'zlashtirish jarayoni tadqiqi	19
Safarova O.M.	Farmatsevtika terminining shakllanishi	23
Odilova N.N.	Ertak va afsonalardagi mifonimlar va ularning qiyosiy tadqiqi	28
Latifova M.Y., Asadov T.H.	O'tkir Hoshimov asarlaridagi -day/dek affiksli turg'un va erkin o'xshatishlar tadqiqi	32
Jo'raeva L.J.	Navoiy asarlaridagi xalq-urug' nomlarining lingvokulturologik tadqiqi	36
Ganiyeva M.	Functional aspects of translation of internet neologisms in english and uzbek	40
Faleeva A.V.	Socio-cultural and territorial features of variations in the component composition of english spoken expressions	44
Azimova A.O'.	Toshpo'lat Ahmad she'riyatidagi milliylikni ifodalovchi til va nutq birliklari haqida	49
Asadov T.H., Saidova X.F.	O'zbek lug'at qatlamidagi neologik shaxs otlari va ularning tarkibiy-mazmuniy tuzilish	54
Turdimurodov S.E.	Fe'l evfemik birliklarning til va nutqdagi o'rni	59
Soatova M.S.	Harbiy diskursning o'ziga xos xususiyatlari	64
Shamsiddinova S.B.	"Gilgamish" eposidagi to'fon qissasi hayot va o'lim ramzi sifatida	70
Ruziyeva N.X.	Nutqiy muloqotda xushmuomalalik, evfimizm va feysning o'rni	74
Jo'rayeva N.	Evfemizmlar o'zbek ayollari nutqi misolida	79
Bafoyeva N.A.	Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida shaxs nomlari tarkibida qo'llangan qo'shimchalar tahlili	83

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDAGI -day/dek AFFIKSLI TURG'UN VA ERKIN
O'XSHATISHLAR TADQIQI

Latifova Maftuna Yashin qizi,
Buxoro pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti
kafedrasi o'qituvchisi
Asadov To'lqin Hamroyevich,
Buxoro davlat universiteti, o'zbek tilshunosligi va jurnalistika
kafedrasi dotsenti, f.f.n.

Annotatsiya. Maqolada turg'un va erkin o'xshatishlarning lingvistik xususiyatlari badiiy matn doirasida o'rganildi, misollar keltirildi va izohlandi. O'xshatish qiyosga asoslanadigan eng qadimgi tasviriy vosita sanalib, ularning lingvistik tadqiqi millatimizning qadim o'tmishi, dunyoqarashi, narsalarni bir-biriga qiyoslashdagi salohiyati kishilarning ma'naviy olami bilan uzviy bog'liq bo'lishi haqidagi fikrlar keltirildi. Turg'un o'xshatishlarning lisoniy hodisa, erkin o'xshatishlarning nutqiy hodisa ekanligi, ularning lug'atlarga munosabati kuzatildi. O'tkir Hoshimov asarlaridagi -day/dek affiksli erkin o'xshatishlarning yuzaga kelish omillari, tarkibiy-mazmuniy tuzilishi tasnif va tavsif etildi. Erkin o'xshatishlarni paydo bo'lishi, bundagi zarurat, ularning matndagi stilistik-funksional o'rni misollar asosida keng tadqiq etildi.

Kalit so'zlar: o'xshatish, tasviriy vosita, o'xshatish komponenti, turg'un o'xshatish, an'anaviy o'xshatish, erkin o'xshatish, o'xshatish subyekti, o'xshatish etaloni, o'xshatish asosi, o'xshatish vositasi.

ИССЛЕДОВАНИЕ УСТОЙЧИВЫХ И СВОБОДНЫХ АНАЛОГИЙ С АФФИКСОМ-
DAY/DEK В РАБОТАХ ОСТРОГО ХАШИМОВА

Аннотация. В статье были изучены лингвистические особенности устойчивых и свободных аналогий в рамках художественного текста, приведены примеры и даны пояснения. Сравнение считается древнейшим изобразительным средством, основанным на сравнении, и их лингвистическое исследование выдвинуло мысль о том, что древнее прошлое нашей нации, ее мировоззрение, ее потенциал в сравнении вещей друг с другом неразрывно связаны с духовным миром людей. Наблюдалось, что устойчивые аналогии-языковое явление, а свободные аналогии-речевое явление, их отношение к лексике. Классифицированы и описаны факторы возникновения, структурно-содержательная структура свободных аналогий с аффиксами-day/dek в работах острого Хашимова. Возникновение свободных аналогий, необходимость в них, их стилистико-функциональная роль в тексте широко исследовались на примерах.

Ключевые слова: аналогия, изобразительная среда, компонент сравнения, фиксированная аналогия, традиционная аналогия, свободная аналогия, субъект сравнения, эталон сравнения, основа сравнения, инструмент сравнения.

A STUDY OF THE-DAY/DEK AFFIX STEADY AND FREE LIKENESSES IN THE WORKS
OF THE OTKIR HOSHIMOV

Abstract. In the article, the linguistic features of stagnant and free analogies were studied within the framework of the artistic text, examples were given and annotated. The analogy is considered the oldest pictorial instrument based on comparison, and opinions have been drawn that their linguistic study is inextricably linked with the spiritual world of people, the ancient past of our nation, the worldview, the potential for comparing things with each other. It was observed that stationary analogies are a linguistic phenomenon, free analogies are a speech phenomenon, their attitude to dictionaries. The factors of occurrence, structural-substantive structure of the-day/dek affix-free analogies in the works of Hoshimov were classified and described. The emergence of free metaphors, the necessity in it, their stylistic-functional place in the text were extensively researched on the basis of examples.

Keywords: emulation, pictorial medium, emulation component, stationary emulation, traditional emulation, free emulation, emulation subject, emulation benchmark, emulation basis, emulation tool.

O'zbek tilshunosligida o'xshatishlar, uning tasviriy vosita sifatidagi badiiy matndagi roli, lingvistik tabiati atroflicha o'rganilgan[1;6;7]. Yaqin yillarda o'zbek tilidagi an'anaviy (turg'un) o'xshatishlarni jamlagan maxsus lug'atning yaratilishi bu boradagi ishlar ko'lamini belgilovchi dalil ham bo'la oladi[5]. Sintaktik birliklar sanaladigan badiiy tasvir vositalari, jumladan, o'xshatish "trop" (troplar) termini ostida ham o'rganiladi. Troplar nutq ta'sirchanligini oshirish, ifodaviylikni ta'minlash maqsadida qo'llanadi[3,100].

O'xshatishlar jonli so'zlashuv tili hamda badiiy matnda keng qo'llanishi bilan xarakterlanadi. Prof. S.Karimov o'xshatishlar qo'llanishi borasida shunday yozadi: "So'zlashuv jarayonida o'xshatish hikoya qilayotgan narsa va hodisaning kengroq ko'lamdagi obrazini chizishga xizmat qiladi. Badiiy adabiyotda esa uning vazifasi ancha mas'uliyatliroq. U badiiy adabiyotda obraz yaratishga ko'maklashadi"[3,101]. O'xshatishlar tilning ichki imkoniyati, har bir til jozibasini, shu tilda fikrlovchi shaxs tafakkur ko'lami, dunyoni idrok etish salohiyati bilan ham baholanadi. "Til dunyoni bilish..., ruhiy munosabatlarni aks ettirish, go'zallik kategoriyalarini yoqelantirish kabi bir qancha vazifalarni bajarar ekan"[4,44], bunda o'xshatishlar ham til va nutqda o'z pozitsiyasiga ega, albatta. Zero, tilshunos olim N.Mahmudov ta'kidlaganidek, "Tilni faqat kishilar o'rtasidagi aloqa vositasi sifatidagina talqin etish insonning tabiiy tilini...aniq bir milliy qiyofa yoki milliy-ruhiy zamindan mutlaqo mosuvo bo'lgan suniy tilga tenglashtirishdan, yo'l harakatini tartibga solish maqsadida yaratilgan shartli "til"ga baravarlashtirishdan boshqa narsa emas"[4,44].

O'xshatish qiyosga asoslanadigan eng qadimgi tasviriy vosita sanaladi. An'anaviy o'xshatishlarni tadqiq va tahlil etish orqali millatimizning qadim o'tmishi, dunyoqarashi, o'xshatishdagi salohiyati, ma'naviy olami, idrokini ham his etib turamiz. O'xshatishda uning tuzilmasida, odatda, to'rt unsur nazarda tutiladi: 1) o'xshatish subyekti; 2) o'xshatish etaloni; 3) o'xshatish asosi; 4) o'xshatish vositasi. Ayrim manbalarda "o'xshatish maqsadi" haqida ham so'z boradi [9,153].

O'xshatish etaloni o'xshatish konstruksiyasining poetik qimmatini, estetik salmog'ini belgilaydi. O'xshatish etaloni qanchalik original bo'lsa, o'xshatish konstruksiyasi ham shu darajada ohorli bo'ladi. Har qanday o'xshatishdan maqsad tasavvur qilinishi qiyin bo'lgan holatlarni konkretlashtirish, mavhum tushunchalarni aniqlashtirish, narsa-hodisa, harakat-holatlarining eng nozik jihatlarni kitobxon ko'zi o'ngida go'zal bo'yoqlarda gavdalantirishdan iborat [8,281]. Mazkur holat ko'pincha muallif nutqi bilan bog'liq o'xshatishlarda kuzatiladi. Muallif o'xshatishlari *erkin o'xshatishlar* ham deyiladi. Erkin o'xshatishlar ijodkor mahoratini ko'rsatuvchi omillardan biri sanaladi. Hayot falsafasining chuqur bilimdonlari, shuningdek, mushohadali, til sezgirliги yuqori bo'lgan ijodkorlarga mantiqqa asoslangan, go'zal ko'rinishli o'xshatishlar yaratishga usta bo'lishadi [2,92]. Erkin o'xshatishlar asosan nutqiy hodisa hisoblanadi. Chunki uning tuzilmasiga mansub unsurlar doim ham qat'iy bo'lmaydi, ular o'zgarib turadi.

Iste'dodli yozuvchi O'tkir Hoshimov asarlarida *-day/dek* grammatik vositasi (o'xshatish vositasi) orqali hosil bo'lgan turg'un o'xshatishlar kop uchraydi. Bu guruhga quyidagilar mansub: arvoqdek, ayiqdek, azroildek, angishvonadek, baliqdek, barkashdek, bilakdek, boladek, bulbuldek, buloqdek, bo'zdek, bo'yradek, bo'riday, danakdek, devdek, devordek, dokadek, dumdek, do'zaxdek, do'ppidek, ertakdek, echkidek, eshakdek, farzanddek, farishtadek, gadoydek, gavhar donalaridek, guldek, go'riday, halqaday, haykaldek, hayvondek, ho'kizdek, ilondek, ilon chaqqandek, ipdek, kaftdek, kafandek, kalladay, kamalakdek, kapalakdek, ko'ptokdek, kosovdek, katalakdek, ko'zdek, marjondek, marmarday, maymundek, mixday, mix qoqqanday, moldek, momaqaldiroqdek, moyday, munchoqdek, musichadek, muzdek, mushtdek, mushukdek, nayzaday, nondek, nordek, nuqradek, odamdek, olmadek, olovdek, omburdek, otday, otning kallasidek, oydek, patnisdek, pashshadek, piyoladek, piyoz po'stidedek, popukdek, pufakdek, qaldirg'ochdek, qaldirg'och bolasidek, qasrdek, qilichday, qordek, qopdek, qoqqan qoziqdek, qozondek, qurtdek, quyunday, quyoshday, quyundek, qushdek, qong'iroqday, qo'ydek, qochqordek, rapidadek, sandiqdek, sehrlangandek, soyaday, soch tolasidek, supadek, suratday, sutdek, suvdek, suv quygandek, so'loqmondek, tarashadek, tariqday, taxtaday, tayoqdek, tangadek, temirdek, terakday, tirmoqday, talqondek, tovuqday, toyloqdek, tog'dek, toshbaqadek, tog'dek, toshday, tuxumdek, tuyadek, tushday, undek, vulqondek, xumchadek, yashindek, yaproqday, yeldek, yeb yuborgudek, qurbaqadek, quzgundek, yoqutdek, yulduzdek, zanjirdek, zahardek, zig'irday, zulukdek, o'pquondek, o'radek, o'tdek, o'qday, g'unchaday, shamdek, shapaloqdek, sharpaday, sherday, chaqmoqdek, chayondek, chayon chaqqandek, chigirtkaday, chillakdek, chinnidek, choynakdek, chumoliday, chumchuqdek, cho'michdek, cho'gdek va b. Badiiy matindan olingan misollarni kuzatamiz: 1. *Xayolimga yashindek urilgan fikrdan seskanib ketdim. ("Tushda kechgan umrlar")* 2. *Betonchi Safar aka ayiqdek lapanglab vagoncha tomonga birinchi bo'lib yurdi. ("Ikki eshik orasi")* 3. *Lo'ppi yuzi yanayam shishib, barkashdek bo'lib ketgan. ("Dunyoning ishlari")* 4. *U yaxshi chalayotganini, tor o'zining qo'lida bulbulday sayrayotganini bilar, bilgan sayin zavq bilan chertardi. ("Bahor qaytmaydi")* 5. *Devdek mashina u yoqqa bursa, u yoqqa buriladi, bu yoqqa bursa – bu yoqqa. ("Ikki eshik orasi")*

-day/dek vositali turg'un o'xshatishlarning lingvistik tadqiqi – semantik-struktur tahlili quyidagi xulosalar chiqarishimizga asos bo'ladi:

I. Tarkiban sodda va murakkab o'xshatishlar:

1. Sodda tarkibli o'xshatishlar: *azroildek, angishvonadek, boladek, devordek, dokadek, dumdek, do'zaxdek, do'ppidek, ertakdek, echkidek, eshakdek, farzanddek, farishtadek, gadoydek* va b.

2. Murakkab tarkibli o'xshatishlar: *gavhar donalaridek, ilon chaqqandek, otning kallasidek, piyoz po'stidedek, qaldirg'och bolasidek, qoqqan qoziqdek, suv quygandek, yeb yuborgudek* va b.

II. Manoviy guruhiga ko'ra;

1. Asosi aniq otlardan iborat o'xshatishlar:

a) asosi narsa oti: *angishvonadek, barkashdek, bo'zdek, bo'yradek, danakdek, devordek, dokadek, do'ppidek, gavhar, halqaday, haykaldek, ipdek, kafandek, koptokdek, ko'zdek, tasmadek, marjondek, marmarday, mixday* va b.

b) asosi hayvon (hasharot, parranda) oti: *ayiqdek, baliqdek, bulbuldek, bo'riday, echkidek, eshakdek, ho'kizdek, ilondek, kapalakdek, maymundek, moldek, musichadek, mushukdek, qaldirg'ochdek, qaldirg'och bolasidek, quyunday, chigirtkaday, qushdek, tovuqday, toyloqdek, toshbaqadek, tuyaday, zulukdek, qurbaqadek, quzg'undek, sherday, chayondek, chumoliday, chumchuqdek* va b.

c) asosi o'simlik oti: *guldek, piyoz po'stidedek, yaproqday, zig'irday, g'unchaday* va b.

2. Asosi mavhum otlardan iborat o'xshatishlar: *arvohdek, azroildek, devdek, do'zaxdek, farishtadek, sharpaday* va b.

O'tkir Hoshimov asarlarida *-day/dek* vositasi bilan hosil bo'lgan turg'un o'xshatishlar bilan bir qatorda erkin, ya'ni ijodkor individual nutqi o'xshatishlari ham ko'p kuzatiladi. Mazkur guruhga belkurakday, bodom guliday, bodringdek, dorbozlardek, etikday, guvaladek, jarrohdek, jovadek, kovushdek, lentadek, mahsidek, mag'zavadek, novvot parchasidek, oqqushdek, pahlavondek, polvondek, pilladek, poyezddek, qabrdek, qassobxonadek, qoramoydek, sariyog'dek, savalab tashlagandek, sigirday, sumalakdek, supurgidek, teplavoz gudogidek, tillaqoshdek, tiqmachokdek, tirrakdek, tovadek, tuynukdek, saksovlukdek, o'qlovday, shaftolidek, upadonidek, uydek, xirmondek, yelpig'ichdek, yovvoyidek, yugurgudek, yumronqoziqdek, yo'lakday, zoldirdek, o'tindek, g'o'ladek, shudringday, chanadek, chigit bosgandek va h.k. Mazkur so'zlarning "O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati" [5] da o'z aksiga ega emasligi ham bu kabilarning erkin o'xshatishlar (nutqiy o'xshatishlar) guruhiga mansubligidan dalolat beradi. Ma'lumki, erkin o'xshatishlar nutqiy hosilalar sanalib, lug'atlar qamrovi darajasiga yetib ulgurmagan bo'ladi. Shu jihati bilan ham ular o'ziga xoslikka ega bo'ladi hamda ularni kuzatish va tadqiq etish zarurati mavjud bo'ladi.

O'tkir Hoshimov asarlaridagi erkin o'xshatishlarni kuzatar ekanimiz ikki holatga duch kelamiz, ya'ni bu kabi o'xshatishlarni yaratishda yozuvchi yo biror jiddiy holatni tasvirlash yoki kulgili vaziyatni ifoda etish uchun ularni yaratgan.

Birinchi holat bo'yicha misollarni kuzatamiz: 1. *Qishloqda sog' uyning o'zi ko'rinmas olisga qonga botgan kalladek qip-qizil quyosh ufqqa cho'kib borardi.* ("Tushda kechgan umrlar") 2. *Shoiraning umri bodom guliday bevavrid ochildi-yu, sovuq urgan chechakdek qovjiradi.* ("Nur borki, soya bor") 3. *Onasi bir nuqtadan ko'z uzmay turar, sarpoychan oyog'i go'shtdek qizarib ketgan edi.* ("Tusgda kechgan umrlar") 4. *Hech kimni ko'rgim kelmas, biroq savalab tashlagandek a'zoyi badanim og'riydi.* ("Ikki eshik orasi") Bu kabi misollarda jiddiy holat tasviri – ruhiy holat ifodasi ustunlik qiladi.

Ikkinchi holat, ya'ni kulgili, yengil hajv ifodasi uchun yaratgan erkin o'xshatishlar qatoriga quyidagilarni misol qilib ko'rsatish mumkin: 1. *Ming marta katta amaliyam oyog'ingdagi etikday gap.* ("Ikki eshik orasi") 2. *Voyemkomat degani qassobxonadek gap* ("Tushda kechgan umrlar") 3. *Orqa oyoqlab turgani uchunmi bodringdek yelinlari dikkayib ketgan.* ("Ikki eshik orasi") 4. *Ola sigir shundoqqina uning yonida poyezddek pishillab o'tlashga tushadi.* ("Dunyoning ishlari") 5. *Oqsaqol belkurakdek kafti bilan tizasiga urib mazza qilib kuldi.* ("Ikki eshik orasi")

Bilamizki, har bir muallif nutqi neologizmi (individual nutq) yaratilar ekan undagi stilistik-funksional qo'llanishda muayyan bir asos, matn tarkibidagi boshqa birliklar bilan mantiqiy uyg'unlik bo'lishi kerak. Shundagina mazkur muallif nutqi neologizmining nutqiy hosilaligidan lisoniy sath sari siljishi oson kechadi. Fikrimiz dalili uchun yozuvchi asaridagi parchaga murojaat qilamiz: *Bechora onam! O'sha iztirobli afsonani aytayotganingdan inidan mo'ralagan qaldirg'och bolasidek ko'rpadan bosh chiqarib yotgan besh bolang bir-biri bilan inoq bo'lishini shunchalik xohlaganmiding!* ("Tushda kechgan umrlar")

O'zbek xalqi erta bahorda yurtimizga kelgan va in qurishga shaylangan qaldirg'ochlarga bejizga xayrixohlik ko'rsatmaydi, albatta. Bunda ham, albatta, hikmat bor. Sir emaski, qaldirg'ochning turmush tarzi xalqimiz turmush tarziga o'xshaydi. Barcha mavjudotlar singari qaldirg'och ham nasl qoldirish uchun erta bahordan harakatga tushadi, mehnat qiladi – in quradi, ayrim qushlar kabi tasodifiy, tayyor kovak topib, ko'nib

ketavermaydi. Uning ini loydan, ya'ni somonli loydan. Har tomonlama qulay, toza, bahavo joydan. So'ngra juft tanlaydi, o'z jufti bilan bo'lib, nasl qoldiradi. Palaponlarini o'zbek xalqi misoli bir inda ulg'aytiradi. Buning uchun ham ona, ham ota qaldirg'och tinimsiz yemak keltiradi. Birini ikkinchisidan kam ko'rmay palaponlarini o'stiradi. Ularning ovqat talashib chug'urlash holati bir ko'rpa ostida ulg'aygan serfarzand o'zbek oilasini eslatadi. Mana shu hayotiy falsafa, turmushning chuqur bilimdoni O'tkir Hoshimov "inidan mo'ralagan qaldirg'och bolasidek" tarzidagi erkin o'xshatishining yuzaga kelishi ham o'ta o'rinli deb aytishimizga asos bo'la oladi.

Xuddi shunday, ya'ni mantiqqa tayanib yuzaga keltirilgan o'rinli o'xshatishlardan yana birini kuzatamiz: *Ammam juda chiroyli, yuzida xoli bor, qosh-ko'zi chaqmoqdek xotin. Ammo judda shaddod. Har gapini xuddi mix qoqqondek tirsillatib gapiradi.* ("Dunyoning ishlari")

Ko'rinadiki, erkin o'xshatishlar favquloddaligi, originalligi bilan o'quvchiga tez ta'sir ko'rsatadi. Eng asosiysi, ular muayyan bir vaziyat, ruhiy va jismoniy holat, narsa-hodisani kitobxon ko'z o'ngida ravshan gavdalanitira oladi.

O'tkir Hoshimov asarlaridagi turg'un va erkin o'xshatishlarni kuzatish davomida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. O'xshatishlar badiiy adabiyotda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, muallif nutqi o'xshatishlari (erkin o'xshatishlar) badiiy matn uchun xarakter kasb etadi. Bunda, albatta, asosli, mantiqqa tayanib yaratilgan o'xshatishlarga til jozibasi, nutq obrazlilik uchun xizmat qila oladi.

2. O'tkir Hoshimov asarlaridagi ko'pgina oxshatishlar -dek/day vositasi bilan hosil bo'lgan, ya'ni ushbu ijodkor asarlarida o'xshatishning leksik vositasidan ko'ra grammatik vositasi qo'llanishi ustuvorlik qiladi. O'tkir Hoshimov asarlaridagi o'xshatishlarning to'qson foizini -dek/day affiksli o'xshatishlar tashkil etadi.

3. Erkin o'xshatishlar ijodkor mahorati, til sezgirligini ko'rsatuvchi omillardan biri sanaladi. Bunga O'tkir Hoshimov ijodida qo'llangan muallif nutqi o'xshatishlari – erkin o'xshatishlarni o'rganish orqali ham ishonch hosil qildik.

4. O'tkir Hoshimov yaratgan erkin o'xshatishlar sifat va miqdor jihatdan turg'un o'xshatishlardan qolishmaydi. Ular yozuvchining badiiy niyatini amalga oshirish, badiiylikni ta'minlash, muayyan bir voqea-hodisani oquvchi ko'z o'ngida gavdalanitirish maqsadi o'laroq yaratilgan.

ADABIYOTLAR:

1. Абдуллаев А. Ўзбек тилида экспрессивликнинг ифодаланиши. – Т.: Фан, 1983.
2. Asadov T., Azimova A. *Toshpo'lat Ahmad she'riyati lingvostilistikasi. Monografiya.* – Buxoro: Durdona, 2023.
3. Каримов С. *Зулфия асарлари лингвостилистикаси. Монография.* – Самарқанд, 2006.
4. Маҳмудов Н. *Маърифат манзиллари.* – Т.: Маънавият, 1999.
5. Маҳмудов Н., Худойберганаева Д. *Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли лугати.* – Т.: Маънавият, 2013.
6. Мукаррамов М. *Ўзбек тилида ўхшатишлар.* – Т., 1975.
7. Қўнғуров Р. *Ўзбек тилининг тасвирий воситалари.* – Т.: Фан, 1977.
8. Юлдашев М. *Бадий матннинг лингвопоэтик тадқиқи. ДД.* . – Т., 2009.
9. Ёқуббекова М. *Ўзбек халқ қўшиқларида ўхшатиш.* – Т.: Фан, 2005.